

УДК 502.7 (477.83)

В. І. Мельник – доктор біологічних наук, професор, завідувач відділу природної флори Національного ботанічного саду імені М. М. Гришка НАН України;

І. І. Кузьмішина – кандидат біологічних наук, доцент кафедри ботаніки і садово-паркового господарства Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Л. О. Коцун – кандидат біологічних наук, доцент кафедри ботаніки і садово-паркового господарства Волинського національного університету імені Лесі Українки;

В. П. Войтюк – кандидат біологічних наук, доцент кафедри ботаніки і садово-паркового господарства Волинського національного університету імені Лесі Українки;

Т. П. Лісовська – кандидат біологічних наук, доцент кафедри ботаніки і садово-паркового господарства Волинського національного університету імені Лесі Українки

Об'єкти природно-заповідного фонду Волинської височини

Роботу виконано на кафедрі ботаніки і садово-паркового господарства ВНУ ім. Лесі Українки

На основі проведених маршрутних обстежень території Волинської височини та огляду літературних джерел протягом 2001–2009 рр. узагальнено відомості про її природно-заповідний фонд, запропоновано створити ботанічний заказник місцевого значення “Фітеума” в Іваничівському районі.

Ключові слова: природно-заповідний фонд, Волинська височина, охорона.

Мельник В. И., Кузьмишина И. И., Коцун Л. О., Войтюк В. П., Лисовская Т. П. Объекты природозаповедного фонда Волынской возвышенности. На основании проведенных маршрутных исследований на территории Волынской возвышенности на протяжении 2001–2009 гг. и литературного обзора обобщены сведения о ее заповедном фонде, предлагается создание ботанического заказника местного значения “Фитеума” в Иваничивском районе.

Ключевые слова: заповедный фонд, Волынская возвышенность, охрана.

Melnik V. I., Kuzmishyna I. I., Kotsun L. O., Vojtyuk V. P., Lisovska T. P. Nature-reserve Fund's Objects of the Volyn Height. On the basis of itinerant researches at the territory of Volyn height during 2001–2009 years the information about its nature-reserve fund is summarized. The creation of botanical reserve of local importance “Fiteuma” in Ivanichi region was proposed.

Key words: reserve fund, Volyn height, conservation.

Постановка наукової проблеми та її значення. Посилення негативного антропогенного впливу на природні фітоценози призводить до постійного скорочення місцевих раритетних і ендемічних видів рослин. Якщо етап інвентаризації раритетних видів природних флор у цілому для всієї Європи завершений, то розробка наукових основ охорони рідкісних та зникаючих видів – пріоритетний напрям ботаніки сьогодення.

Важливим завданням є вивчення динаміки зміни флори та визначення об'єктивної оцінки стану популяцій раритетних видів Волинської височини з урахуванням особливостей впливу господарської діяльності людини на природні фітоценози цього регіону. Розміщення Волинської височини на стику флористичних провінцій та оригінальна історія розвитку її рослинного покриву, ядро якого збереглося з третинного періоду, зумовлюють значну флористичну різноманітність. Ліси плато займають лише 10 % досліджуваної території, луки – 3 %, болота – близько 2 %, тобто значні площі, особливо в західній частині, зайнято поселеннями та перетворено на орні землі. Лише близько 4 % території Волинської височини, де природних комплексів збереглося дуже мало через її розораність, густу заселеність і деградацію, відведено під заповідання, що збігається в цілому в Україні (4,7 %) [10, 19].

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Окремим природно-заповідним об'єктам Волинської височини присвячені праці Я. П. Дідуха [7; 8], В. І. Мельника і М. І. Парубок [11], Й. Я. Романюка [18], Т. Л. Андрієнко зі співавторами [1], М. В. Хими́на [15], Ю. М. Грищенко зі

© Мельник В. І., Кузьмішина І. І., Коцун Л. О., Войтюк В. П., Лісовська Т. П., 2010

співавторами [5; 6; 16], В. О. Трала та М. С. Фірсової [20], М. С. Фірсової [21], Н. З. Романюк зі співавторами [17], М. М. Гуйдаша зі співавторами [3], В. О. Володимирця [4], В. П. Ткачика й І. І. Кузьмішиної [20], І. П. Ковальчук [9] та ін.

Формулювання мети та завдань статті. Мета роботи полягає у вивченні сучасного стану об'єктів природно-заповідного фонду Волинської височини та розробці пропозицій щодо його оптимізації. Для її досягнення в ході дослідження здійснювалося проведення маршрутних польових обстежень та опрацювання літературних джерел.

Матеріали й методи. Об'єкт дослідження – види судинних рослин в охоронних територіях та об'єктах Волинської височини. У роботі використовувалися загальноприйняті геоботанічні методи дослідження. Латинські назви видів подано з урахуванням праць [14; 23].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У результаті проведених досліджень нами узагальнено відомості про об'єкти природно-заповідного фонду Волинської височини (табл. 1).

Державною формою охорони природи в регіоні є заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, парки садово-паркового мистецтва, ботанічний сад, регіональний ландшафтний та зоологічний парки загальнодержавного й місцевого значення (табл. 2).

Заказник – територія, виділена для збереження, відтворення та відновлення окремих або кількох компонентів цінних типових і унікальних природних комплексів на час, необхідний для виконання поставлених перед заказником завдань та для підтримання загального екологічного балансу [2, 11]. На Волинській височині 77 заказників охоплюють територію площею 23 201,2 га. Серед них резерватами державного значення є чотири об'єкти природно-заповідного фонду (ботанічні заказники “Губин”, “Воротнів” Волинської області, “Вишнева гора”, “Бутанський” Рівненської області).

Ландшафтний парк – це зелений масив із природними або штучними насадженнями, сформований за законами ландшафтного мистецтва з певними функціональними зонами [2]. На Волинській височині його прикладом є регіональний Дермансько-Мостівський Рівненської області.

Таблиця 2

**Мережа територій та об'єктів природно-заповідного фонду
Волинської височини за категоріями**

Категорії природно-заповідного фонду						
Статус	загальнодержавного значення		місцевого значення		разом	
	кількість об'єктів	площа, га	кількість об'єктів	площа, га	кількість об'єктів	площа, га
регіональні природні парки	1	19 837,0	–	–	1	19 837,0
заказники:						
– ландшафтні	–	–	9	906,5	9	906,5
– лісові	–	–	10	2176,0	10	2176,0
– ботанічні	4	1500,0	16	2624,2	20	4124,2
– інші	–	–	42	15 994,5	42	15 994,5
пам'ятки природи:						
– ботанічні	2	91,2	35	37,74	37	128,94
– інші	1	13,0	14	59,92	15	72,92
заповідні урочища	–	–	45	4221,2	45	4221,2
ботанічні сади	1	10,0	–	–	1	10,0
парки садово-паркового мистецтва	3	52,0	16	160,15	19	212,15
– інші	1	11,6	–	–	1	11,6
Разом	10	1238,8	144	44 137,13	154	45 375,93

Заповідні урочища – території, виділені для збереження в природному стані природних комплексів, що мають велике наукове, природоохоронне й естетичне значення [13]. У їхніх межах забороняється будь-яка діяльність, що порушує хід процесів у природних комплексах, проте допускається проведення відновлювальних заходів на ділянках, де корінні природні комплекси виявилися порушеними в результаті попередньої господарської діяльності. До заповідних урочищ Волинської височини належать 45 об'єктів загальною площею 4221,2 га (наприклад, “Холонів”, “Радомишль” Волинської області, “Маївка”, “Бірок” Рівненської області).

Ботанічний сад – науково-дослідний, навчальний і культурно-освітній заклад, де проводиться збір колекцій представників місцевої, вітчизняної та іноземної флори для збереження, вивчення, культивування, акліматизації, створення нових форм і пропаганди ботанічних знань [2]. Ботанічний сад ВНУ ім. Лесі Українки “Волинь” площею 10,0 га, створений у 1977 р. при Луцькому педагогічному інституті, сьогодні перебуває в стадії реорганізації у зв'язку з наданням йому нової території на березі р. Стир, в межах якої у природному стані існують популяції *Epipactis helleborine* (L.) Crantz. та *Equisetum telmateia* Ehrh.

Популяції 23 раритетних видів (31,2 %) забезпечені охороною в існуючих природоохоронних об'єктах Волинської височини (табл. 1), а саме: *Allium ursinum* L., *Astrantia major* L., *Carex davalliana* Smith, *C. umbrosa* Host., *Cladium mariscus* (L.) Pohl, *Cypripedium calceolus* L., *Dactylorhiza incarnata* (L.) Soo, *D. majalis* (Reichenb.) P. F. Hunt et Summerhayes, *Daphne cneorum* L., *Epipactis helleborine*, *E. palustris* (L.) Crantz., *Galanthus nivalis* L., *Lilium martagon* L., *Lycopodium annotinum* L., *Neottia nidus-avis* (L.) Rich., *Orchis coriophora* L., *O. palustris* Jacq., *Pinguicula vulgaris* L., *Platanthera bifolia* (L.) Rich., *P. chlorantha* (Cust.) Reichenb., *Schoenus ferrugineus* L., *Staphylea pinnata* L., *Stipa capillata* L.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Під час польових досліджень виявлено нове місцезнаходження монотипного виду *Phyteuma orbiculare* L. в околицях с. Трубки Іваничівського району Волинської області. Для оптимізації природно-заповідного фонду нами науково обґрунтовано й подано матеріали у відповідні органи для створення ботанічного заказника місцевого значення “Фітеума”.

Література

1. Андрієнко Т. Л. Край лісів та імлістих боліт / Андрієнко Т. Л., Антонова Г. М., Єршов А. В. – Л. : Каменярь, 1988. – 86 с.
2. Барна М. М. Ботаніка. Терміни. Поняття. Персоналії / Барна М. М. – К. : Академія, 1997. – 272 с.

3. Біологічне та ландшафтне розмаїття Рівненщини в дзеркалі регіональних ландшафтних парків : метод.-довідк. посіб. / [М. М. Гуйдаш, Ю. М. Грищенко, І. О. Жайворон та ін.]. – Рівне : [б. в.], 2004. – 60 с.
4. Володимирець В. О. Раритетні види флори заплави нижньої течії р. Ікви (Млинівський р-н, Рівненська обл.) / В. О. Володимирець // Вісн. Рівн. держ. техн. ун-ту : зб. наук. пр. – Рівне, 2001. – Вип. 5 (12). – С. 59–64.
5. Грищенко Ю. М. Еколого-ценотичні особливості заказника “Бармаківський” та заходи по його охороні / Ю. М. Грищенко, М. С. Фірсова // Вісн. Рівн. держ. техн. ун-ту : зб. наук. пр. – Рівне, 2001. – Вип. 2, ч. 1. – С. 14–17.
6. Грищенко Ю. М. Природно-заповідні території та об’єкти лісового фонду (організація, охорона, управління) / Ю. М. Грищенко, А. Ю. Якимчук. – Рівне : Волин. береги, 2007. – С. 91–116.
7. Дідух Я. П. Сосновий ліс з участю вовчих ягід пахучих (*Daphne sneogum* L.) на півдні Волинського Полісся / Я. П. Дідух // Укр. ботан. журн. – 1974 а. – Т. 31, № 2. – С. 242–244.
8. Дідух Я. П. Екологічні особливості заказника “Вишнева гора” (Рівненська область, Україна) / Я. П. Дідух // Укр. ботан. журн. – 1993. – Т. 50, № 3. – С. 35–43.
9. Ковальчук І. П. Географічні закономірності територіального розподілу об’єктів природно-заповідного фонду Львівської області / І. П. Ковальчук, Є. А. Іванов, І. Б. Свідерко // Заповідна справа в Галичині, на Поділлі та Волині : наук. вісн. – Л. : УкрДЛТУ, 2004. – Вип. 14 (8). – С. 51–62.
10. Кузьмичев А. И. Растительность Волинского лессового плато и ее народно-хозяйственное значение : автореф. дис. ... канд. биол. наук / А. И. Кузьмичев. – Киев, 1967. – 22 с.
11. Мельник В. І. Горлицвіт весняний (*Adonis vernalis* L.) в Україні / В. І. Мельник, М. І. Парубок. – К. : Фітосоціоцентр, 2004. – 163 с.
12. Олещенко В. І. Заказник / В. І. Олещенко // Географічна енциклопедія України. – К. : УРЕ ім. М. П. Бажана, 1990. – Т. 2. – С. 9.
13. Олещенко В. І. Заповідне урочище / В. І. Олещенко // Географічна енциклопедія України. – К. : УРЕ ім. М. П. Бажана, 1990. – Т. 2. – С. 25.
14. Определитель высших растений Украины / [Д. Н. Доброчаева, М. Н. Котов, Ю. Н. Прокудин и др.]; отв. ред. Ю. Н. Прокудин. – Киев : Фитосоцицентр, 1999. – 548 с.
15. Природно-заповідний фонд Волинської області (Огляд територій і об’єктів природно-заповідного фонду в розрізі районів) / упоряд. : М. Химин та ін. – Луцьк : Ініціал, 1999. – 48 с.
16. Природно-заповідний фонд Рівненської області / [під ред. Ю. М. Грищенка]. – Рівне : Волин. береги, 2008. – 216 с.
17. Романюк Н. З. Систематичний та біоморфологічний аналіз флори ботанічного заказника “Урочище Воротнів” / Н. З. Романюк, Л. О. Коцун, І. І. Кузьмішина // Наук. вісн. ВДУ ім. Лесі Українки. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2002. – № 6. – С. 24–27.
18. Романюк Й. Я. Природно-заповідний фонд Волинської області / Й. Я. Романюк. – Луцьк, 1987. – 65 с.
19. Социально-экологическая значимость природно-заповедных территорий Украины / отв. ред. К. М. Сытник. – Киев : Наук. думка, 1991. – 160 с.
20. Ткачик В. П. Зміни флоронаселення ландшафтного заказника “Федорівна” (Волинська височина) / В. П. Ткачик, І. І. Кузьмішина // Наук. вісн. ВДУ ім. Лесі Українки. – Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – № 2. – С. 74–86.
21. Трало В. О. Природно-заповідна мережа Здолбунівського р-ну / В. О. Трало, М. С. Фірсова // Дермансько-Мостівський регіональний ландшафтний парк : проблеми становлення : матеріали наук.-практ. семінару (м. Здолбунів, 22–23 берез. 2001 р.). – К. : Карбон, 2001. – С. 15–21.
22. Фірсова М. С. Перспективні природно-заповідні об’єкти в екологічній мережі Волинської височини у межах Рівненської області / М. С. Фірсова // Вісн. Рівн. держ. техн. ун-ту : зб. наук. пр. – Рівне, 2001. – Вип. 4 (11). – С. 56–65.
23. Mosyakin S. L. Vascular plants of Ukraine. A nomenclature checklist / S. L. Mosyakin, M. M. Fedoronchuk ; [ed. S. L. Mosyakin]. – Kyiv, 1999. – XXIV + 345 p.

Адреса для листування:

43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
біологічний факультет

Статтю подано до редколегії
29.06.2010 р.

